

Legendarisk bergmann:

Industrilederen og kulturpersonligheten Emil Knudsen

Anrettet av Kåre Enge, Fauske

I noen år har norsk bergverksindustri beveget seg over stormfulle høyder, men gjennom tidene har det også blåst på toppene. Med optimisme, litt hell og dyktige bergfolk har vi opplevet det som betegnes som skiftende tider. La oss ta for oss en av disse mirakelmennene rundt århundreskiftet som fikk stor innflytelse innen gruvedriften i Norge.

(Julius) Emil Knudsen ble født i rammen 25.11.1856 som sønn av en skipsreder og kaptein. Utdannelsen fikk han i Tyskland; først som kjemi-student ved den tekniske høyskole i München, så – på anbefaling av en av professorene – ved Bergakademiet i Freiberg. Knudsen ble gift med en tysk dame.

Etter utdannelsen var han ved forskjellige gruver i Norge, Kongsberg, Svenningdal sølvgruver, apatittgruvene nær Risør m.fl., før han i 1882 kom til Vigsnes, den gang Norges største koppergruve. Her ble han med tiden vise-direktør, mens hans venn Olaf Corneliusen var direktør. Corneliusen kom for øvrig som direktør til Sullitjelma i 1892, da gamle Vigsnes var i vanskeligheter.

Vigsnes var eid av et fransk selskap med sete i Paris og fabrikker i Antwerpen. Selskapets generaldirektør og eiere Charles Defrance (Freiberger Montaner) bodde i Antwerpen.

Salgsforbindelser

I 1887 tok direktør Defrance kontakt med Røros Kobberværk om leveranse av kis til selskapets ekstraksjonsverk og svovel og syrefabrikker i Belgia. Fabrikken stod da foran utvidelser, og Røros skulle levere 10 000 tonn svovelkis pr. år med minstegehalt 3 % Cu og 40 % S. Røros klarte aldri å holde seg til den avtalte minstegrense, og da Defrance i 1888, nektet selskapet å levere kisen. Det endte som grus i park og hageveier. Disse ble iallfall ugressfri; forsåvidt gjorde kisen nytte for seg.

Mottakeren forlangte selvsagt erstatning. Det ble skrevet frem og tilbake helt til 1890, da overdirektøren ved Røros ankom Vigsnes mens generaldi-

rektør Defrance var på sitt årlige besøk. En ordning kom i stand med leveranse av et nytt parti.

Ved denne anledning henvendte Røros-kommisjonen seg til direktør Knudsen med forespørsel om han kunne påta seg ledelsen av Røros Kisgruber. Knudsen ønsket ikke å inngå avtale uten først å ha konferert med sin sjef.

Neste dag spurte imidlertid Defrance om ikke Knudsen kunne tenke seg å gå over til Røros. Han betrodde Knud-

sen at såfremt det var mulig, ville han overta Røros med kobberværk og gruver. I så fall ønsket han en direktør som han selv kjente og som samtidig var inne i forholdene ved hans bedrift. Saken ville bli avgjort for ny treårs-kontrakt løp ut. Defrance erklærte at det ville glede ham om Knudsen påtok seg oppdraget, samtidig som plassen ved Vigsnes skulle stå åpen, om han ikke fant seg til rette.

Knudsen blir rørosing

Med dette overtok Knudsen ledelsen av Røros Svovelkisgruver og tiltrådte

Emil Knudsen

Året er 1899 og direktør Knudsen er på vei til Hankabakken. Veivisere sto tett i tett for at folk kunne finne frem i uvær.

stillingen 1. oktober 1890. (Som et å propos kan nevnes at konsul Persson senere uttalte at Røros snappet Knudsen for nesen på ham og Sulitelma.)

Knudsen fant snart forholdene ved gruvene under enhver kritikk og skjønte hvorfor han var blitt forespurt. Det ble en Augiaststall å rydde opp, og han måtte gå grundig til verks for å få det hele på rett kjøl. Han fikk da den tilfredsstillende at i hans tid som leder gikk ikke en eneste kisleveranse fra Røros under de garanterte gehalter.

Direktør Knudsen var teknisk allsidig og på mange måter forut for sin tid. Da Røros-gruvene lå høyt til fjells, mens det nede i dalen var rikelig vannkraft til disposisjon, foreslo han elektrisk kraftoverføring. I denne forbindelse

ble han i 1893 innvilget statsstipendium for studier i Tyskland og Amerika. Ved hjemkomst gjennomførte han så den første større utbygging for kraftoverføring i Norge (Kurås-fossen), samtidig som han fikk oppført to oppredningsanlegg. I gruvene ble skaffet elektrisk kraft til såvel sjakt – som lokomotivfordring, bormaskiner, etc. Det er klart at alle disse tiltak skapte betydelig rasjonaliseringsgevinst for selskapet; ja kanskje reddet gruvene fra nedlegging.

En handel som forskjøv seg

Vigsnes-selskapets påtenkte kjøp av Rørosverkene gikk etter planen. Muligens var grunnen at malmen ved gamle Vigsnes syntes å gå ut, med fare for nedleggelse. Det kan også være at Røros ikke var interessert i salg. Men for-

bindelsen mellom herrene Defrance og Knudsen var fortsatt de aller beste.

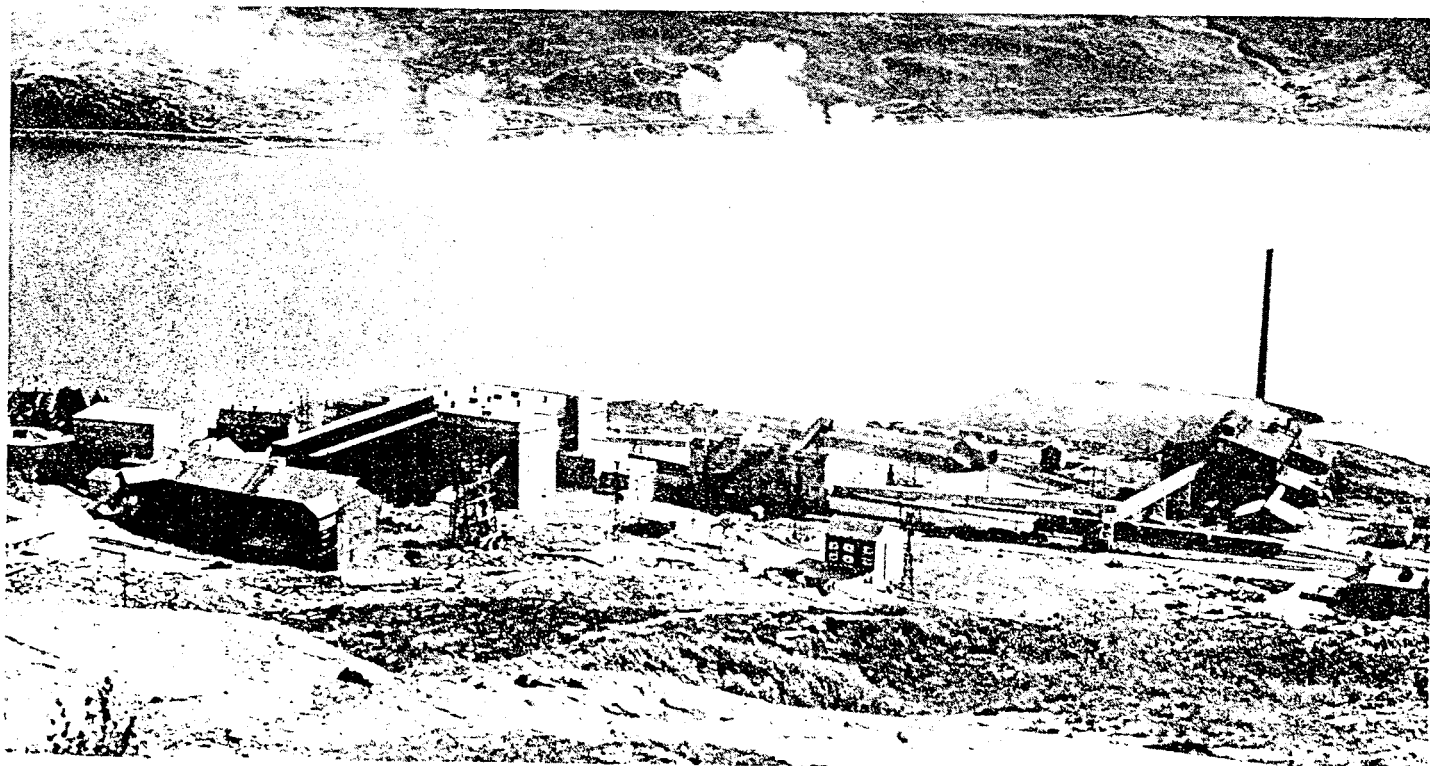
Knudsen fant seg vel til rette på Røros i både arbeid og fritid. Her tumlet han seg med barna på ski oppe i Storvola, og med sin eksamen også fra et tysk musikkonservatorium (!) komponerte han og dyrket kulturelle interesser til glede for seg selv og til beste for stedet. De regelmessige invitasjonene til Knudsen-familiens musikkafter var vel kjent. Med sine 140 kilo fikk han med rette navnet Stor-Knudsen.

Frem til 1896 hadde han ledelsen av gruvene, så ble han administrerende direktør ved Røros-selskapet.

Selv om han trivdes i Rørosmiljøet, var han alltid ute etter nye utfordringer. Da han derfor ble tilbudt direktørstillingen ved «Sulitelma AB Gruber», fant han oppgaven såvidt interessant at han sa opp og forlot Røros i november 1897. I Knudsens kjølvann fulgte mange ålbygger. Han hadde med seg mange gode minner fra Røros, men han etterlot seg også meget der.

Sulitjelmatiden

Selv om Sulitjelma var en ny og ekspanderende gruve da Knudsen kom, karakteriserer han gruva som forsømt og meget lettsindig «angrepet» av sin forgjenger. Direktør Corneliusen var også imot den måte første gruveingeniør med innflytelse i styret drev. Han sluttet i protest i 1896, og intensjonen rykket opp som leder

Det er for øvrig han som er kjent for den forhatte «litasjonen» i Sulitjelma.

Da Knudsen tok fatt i 1897 var hans forgjenger ute av bildet. Han kunne med interesse og pågangsmot gå løs på oppgavene med full kraft. De planer og den agnreptaktikk han nyttet ved utløsningen av ulike gruver i Sulitjelma har på mange måter hatt innflytelse helt til i dag.

Verdenspatenter

I sin studietid i Tyskland praktiserte Knudsen ved en større smeltehytte. I Sulitjelma ble utviklingen og gjennomføringen av hyttedrift hans forse og et hjerte barn med flere verdenspatenter. Det er nok å nevne pyritt-smelting, Knudsenovnen og Knudsenprosessen.

Ellers var det nok av oppgaver å ta fatt på, men alfa og omega var å få ordnet med kraftutbygging, slik at han kunne få overført kraft til alle driftsformål i gruver, anrikning, hyttedrift og verksteder. Han fikk bygget boliger, forsamlingshus, nytt verkskontor og butikkbbygning, støttet trivselstiltak på stedet, ikke minst sang og musikk. Og så videre.

Sulitjelma var i Knudsens tid alltid på høyden teknisk og ble besøkt av industrifolk fra inn- og utland. Men så sa han selv at Sulitjelma var i den lykelige situasjon å ha en rekke unge og dyktige ingeniører til disposisjon. Uten å forbigå noen er det nok å nevne navn som Andr. Quale og Fr. Carlson – «Gruv-Calle», som ankom bare noen dager etter Knudsen.

Fra Nordkapp til Balkan

I Carlson fikk Knudsen den beste samarbeidspartner ved utviklingen av gruvene. De ble begge meget nyttet i ekspertoppdrag utenom stedet. Også den norske stat benyttet Knudsens ekspertise, bl.a. var han med i den komité som Stortinget nedsatte og som fikk gjennomført hensiktsmessige tiltak for fortsatt drift ved Kongsberg Sølvverk (1904). Han deltok også ved utarbeidelsen av konsesjonsloven av 1907.

Konsul Persson var engasjert ved flere bergverksforetak i Norge, og vi må tro at Knudsen ble tatt med på råd. Han ble iallfall direktør for Alten Kobbergruber; en sammenslåing av flere gruver i Nord-Troms som Persson eide. Knudsen ble også direktør for et sel-

skap han sammen med Persson hadde planer om å sette i gang i Serbien. Dermed hadde Knudsen en finger med i spillet fra Nordkapp til Balkan, foruten ansvaret for Sulitjelma. Det kunne jo bli for meget.

Knudsen skifter beite

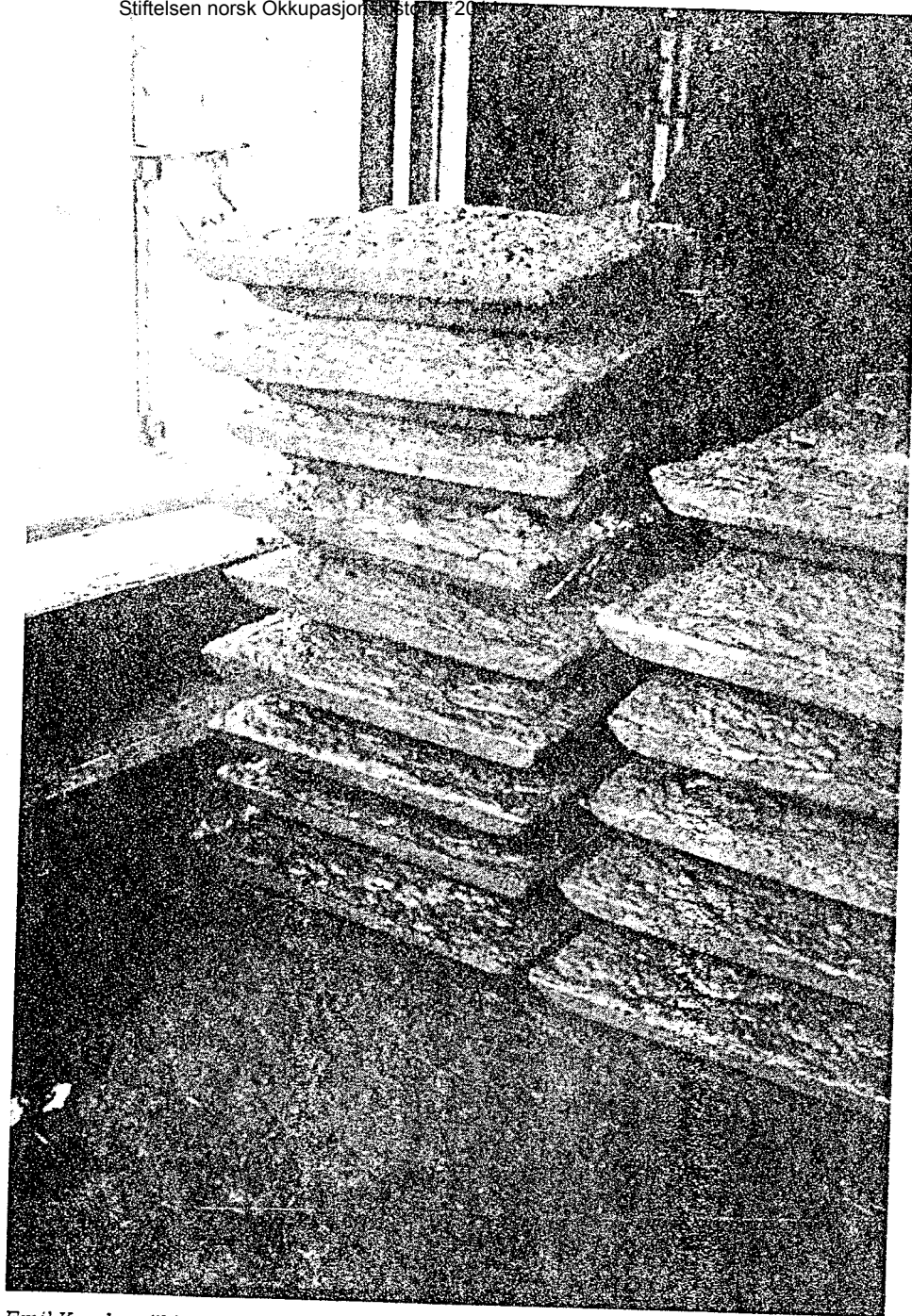
Det sies – men det sies jo så mangt – at Knudsen hadde store driftsplaner som styret vegret seg for å godta; de ble sett på som utopiske. Senere ut-

vikling av driften har vist at gjennomføring ville ha vært en meget lukrativ investering. Rent bortsett fra det økonomiske er i ettertid stadfestelsen av hans teorier det mest interessante. Kan man ane en dissonans?

Nok om det, nå var han relatert Mel-lom-Europa. I 1908 sa han opp sin stilling i Sulitjelma, men med bosted i Oslo fortsatte han som fast konsulent for bedriften. Et slikt slaraffenliv passet ham imidlertid dårlig. Det var i det

Tidligere verksbokholder ved Sulitjelma Gruber Kåre Enge, 72, har gjennom årene skrevet adskillig for Bergverks-Nytt og salig Bergmanns-Jul. Likesom Peder Rengard – som forsynte oss med adskillige innlegg i Busgalleriet (dessverre gått med i dragsuget av dårligere tider) – er Enge en mann med mange erindringer, som han deler noe av med leserne i artikkelen. På bildet ser det ut som han spår i kaffegruten, uten tyensynlig å se noen videre fremtid for bergverket. Han er oppvokst i Sulitjelma, og etter avstikker til Trondheim for handelsgymnas jobbet han ikke mindre enn 48 år ved verkskontoret. Ikke rart han vet mye om bedriftens mangeartede og ærerike historie!

Emil Knudsen fikk flere verdenspatenter, også innen smelting. Han fikk i gang hyttedriften, som nå er nedlagt. Bildet av kobberbarrer tok BN for mange år siden.

regelmessige arbeid i den pulserende drift han folte seg hjemme, og i 1909 sluttet han helt ved Sulitjelma.

Eventyrlig

Følgende tall viser den eventyrlig utviklingen Sulitjelma hadde gjennomgått i hans ti-årsperiode:

Råmalmproduksjon	1897:	66 000 tonn, gj.sn. ant. arb.	620
Ditto	1907:	232 000 tonn, gj.sn. ant. arb.	1 721

Knudsen ble oppsøkt av de «store gutta» ute i Europa, bl.a. Krupp, men det endte med at han påtok seg gjenoppbygging av en fallert koppergruve i

Mitterberger Gewerkschaft i Østerrike. Det var noe som interesserte ham. Pussig nok finner besøkende her et annet Sulitjelma med trokopi av verkskontoret, Knudsenboliger, tau-baner, oppredning, verksteder, hyttedrift (men med elektrolyseanlegg).

Under første verdenskrig odela rov-

drift av gruen enhver mulighet for drift i fredstid, bl.a. var 2 000 krigsfanger beskjeftiget der. Under krigen gjorde han en ny oppfinnelse av stor

betydning for sentralkraftene, nemlig nedsmelting av messing slik at han kunne utvinne både kobber og sink. Krigsråvarer.

Under verdenskrigen var Knudsen sterkt belastet med oppdrag over hele Sentraleuropa. Han ble slitt og nervøs. Etter ti års arbeid og besvær, men med den største glede over sitt virke trakk han seg tilbake fra Mitterberger til et gods han hadde kjøpt i Kärnten.

Mennesket Knudsen

Direktør Emil Knudsen var en meget sosialt innstillet driftsleder. I kraft av sin dyktighet og arbeidskapasitet hadde han stor myndighet. Det er klart at en slik person ikke kunne hef-te seg med detaljer, men meningmann ble tatt hensyn til i hans planer.

Hans posisjon førte ham sammen med et utall interessante personligheter; industriherrer, statsledere, vitenskapsmenn, politikere, fyrstelige personer, kunstere og musikere. Han var selv en kulturpersonlighet og ble tildelt en rekke ordener og æresbevisninger.

«Men musikken har gjennom hele mitt liv spillet en betydelig rolle og gleden meg meget. På mine gamle dager er det arbeidet med musikken som holder meg ung av sinn.» Ved universitetsbiblioteket i Oslo finnes hans trykte komposisjoner samt en del i manuskript. Ofte komponerte han sanger som passet hans egen stemme. Han hadde debutert som sanger.

Lenge før sin død skrev han sin egen gravskrift i galgenhumoristiske vendinger over en hel side.

Emil Knudsen døde i Nedemin, Mecklenburg, 17.3.1945; tre uker før området ble besatt av russerne.

BLANT FOLK

Prost Bjarne Tvete i Nord-Trøndelag utga en rekke morsomme bøker. Han var for øvrig en fritalende prest som måtte ta jobb som klokke i Trondheim før han fikk kall og endte som prost i Nord-Trøndelag. De mer gudelige kollegene likte ham ikke.

I en historie beretter han om to skiløpere som hadde gått seg bort. Endelig kom de seg ned til Trofors, den gang et nokså øde sted hvor Tvete bodde. De så røyken fra pipa og spurte ham hvor de var da de nådde frem.

– Jeg er soknepresten, sa Tvete.

– Er det langt til folk? spurte skiløperne.